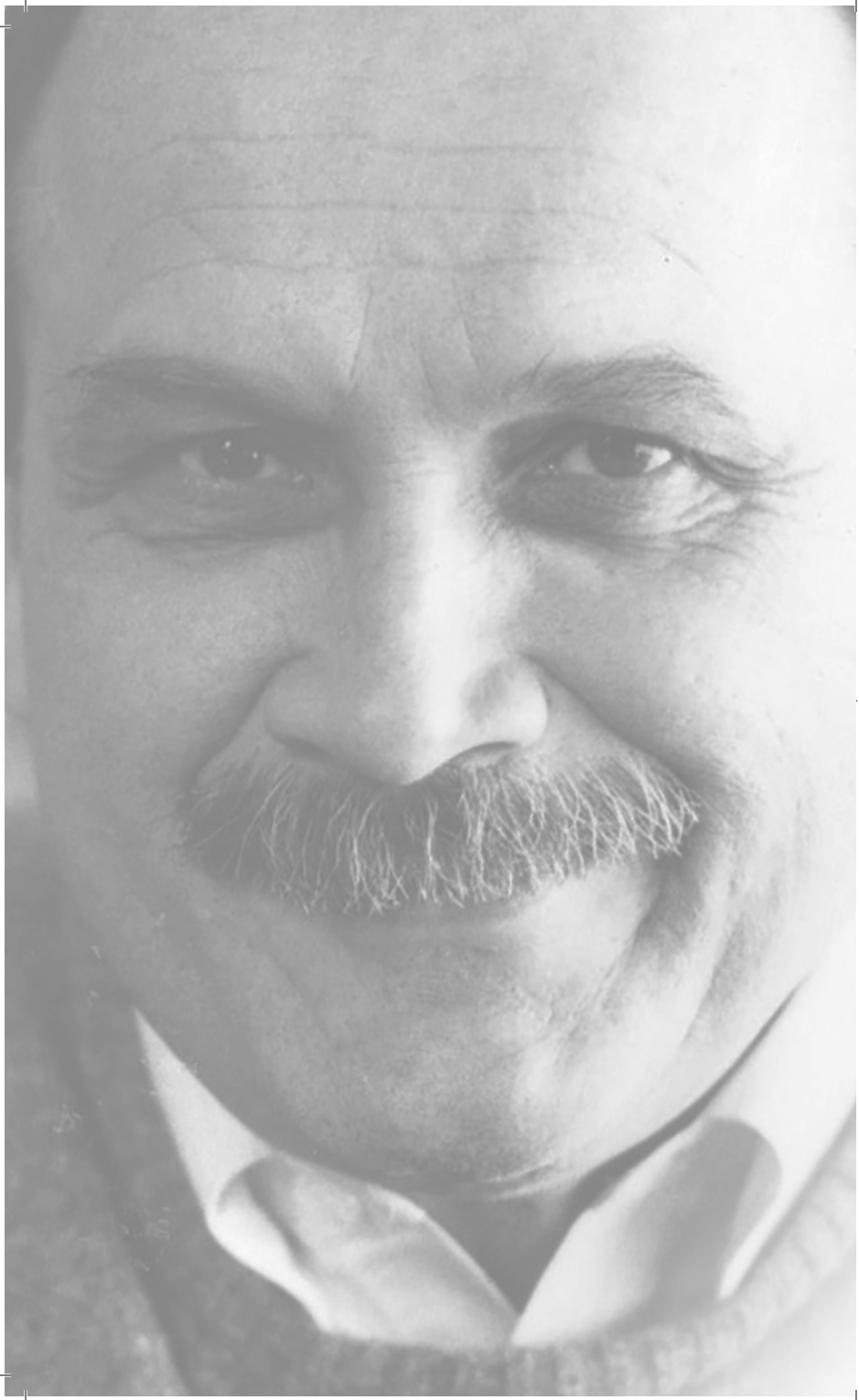

Vlado Vrbič

Vlado Vrbič (psevd. U. Hrast) je pisatelj, publicist in kulturni delavec, ki je 16 let deloval kot direktor Kulturnega centra Ivana Napotnika Velenje in kasneje 17 let kot direktor Knjižnice Velenje. Je (so)avtor številnih projektov domoznanske narave. V zadnjih letih je vodil obsežnejši projekt Knjižnice Velenje Kajuh 100, v sklopu katerega je bilo med drugim izdanih osem znanstvenih monografij, ki orisujejo življenje in delo Karla Destovnika - Kajuha. Je tudi avtor biografskega romana o Kajuhu Prestreljene sanje.

POGOVOR Z DR. MATJAŽEM KMECLOM

Dr. Matjaž Kmecl je rojen 23. februarja 1934 v Dobovcu pod Kumom. Njegova življenjska pot se je prepletala z akademskim in političnim udejstvovanjem, ob tem pa je kot literarni ustvarjalec in dramatik pustil neizbrisen pečat v slovenskem kulturnem prostoru.

Izobraževalna pot ga je vodila skozi celjsko gimnazijo, ki jo je zaključil leta 1953, nato pa se je odločil za študij slavistike na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Diplomiral je leta 1959, kasneje, leta 1970, pa tudi doktoriral. Njegovo akademsko delo se je začelo na Filozofski fakulteti, kjer je sprva delal kot asistent, kasneje pa postal redni profesor. Od leta 1977 do 1979 je prevzel tudi pomembno vlogo dekana fakultete. Vse do svoje upokojitve leta 1992 je na fa-

kulteti opravljal akademsko profesuro. Kot pedagog in raziskovalec se je ukvarjal predvsem s slovensko literarno zgodovino 19. stoletja.

Poleg akademskega dela je bil dejaven tudi v politiki. Njegov politični angažma se je začel leta 1963 in trajal vrsto desetletij. Med letoma 1982 in 1986 je opravljal funkcijo sekretarja (ministra) za kulturo v Izvršnem svetu takratne Socialistične republike Slovenije, prav tako je bil član Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije in njegovega predsedstva. S prehodom Slovenije v samostojnost je bil med letoma 1990 in 1992 član predsedstva Republike Slovenije, kar priča o njegovem pomenu v slovenski politični zgodovini.

Kljub bogatemu političnemu in akademskemu delu je našel čas za literarno ustvarjanje. Najbolj je prepoznaven kot dramatik, saj je najprej zaslovel s pisanjem radijskih iger, kasneje pa tudi gledaliških del. Svoje eseje je posvečal predvsem razmislekom o slovenstvu, pri čemer se je osredotočal na simbole, kot so gore, planinstvo ter odnos med kulturo in politiko. Njegova knjiga Zakladi Slovenije je izjemen kulturnozgodovinski prikaz slovenskih pokrajin. Poleg tega je bil soavtor scenarija o življenju največjega slovenskega pesnika Franceta Prešerna za film in televizijsko nadaljevanko. Med njegova dela, ki so posebej priljubljena med Slovenci, sodijo naslovi, kot so S prijatelji pod macesni, Sveti Lenart, Zakladi Slovenije, Postna premišljevanja in Kako nastane vrtnica. Je tudi avtor zanimivih literarnih besedil, ki obravnavajo različne teme iz slovenskega kulturnega prostora, kot so njegova fiktivna monološka dela z naslovom Bridkost po slovensko.

V prostem času se je posvečal svojima dvema strastema – planinarjenju in gojenju vrtnic. Ti dve dejavnosti sta ga povezovali z naravo, ki jo je tako zelo cenil in pogosto vključil v svoja literarna dela. Matjaž Kmecl je s svojim delovanjem na številnih področjih nedvomno eden vidnejših Slovencev druge polovice 20. stoletja. Njegov prispevek k slovenski literaturi, kulturi in politiki je neprecenljiv, njegovo delo pa bo še dolgo navdihovalo prihodnje generacije.

Rodili ste se v Dobovcu pod Kumom, se slabi dve leti po tem preselili v bližnji Podkum, leta 1940 v Radeče in končno leta 1945 v Velenje. Leta 1953 ste šli v Ljubljano na študij, se v Ljubljani ustalili in nazadnje preselili v Črnuče. Intimno zvezo z Velenjem ste prekinili leta 1992, ko je 33 let za mamo Božo umrl tudi oče Edmund. Častni občan Velenja ste postali leta 1997, Častni občan Ljubljane leta 2012, v Trbovljah so vas za Častnega občana razglasili šele letos. Velenjčani vas vsekakor imamo za rojaka. Čigav je v resnici Matjaž Kmecl?

Menda se identifikacijska zavest v človeku oblikuje pri pubertetni starosti, in zdi se mi, da sem eden od dokazov, da je to res. Sem rojen Kumljanec, v dobrem in slabem (Trboveljčanom je ‚Kumljanec' pojem rovtarske zarobljenosti), živel sem marsikje, zelo pri sebi pa se imam za Velenjčana. Najbrž vsem Velenjčanom to ni prav zelo všeč, ampak kaj pa morem, tako je. V Velenje smo se priselili leta 1945, ko sem bil v enajstem letu in ko se je pisalo prvo ‚leto svobode' – pred poletjem tistega leta se je končala druga svetovna vojna, Američani so nekaj mesecev kasneje vrgli na Japonsko atomsko bombo, ljudje in ljudstva so se preseljevala in ob tem preštevala. Nič koliko je bilo pobitih, še več pohabljenih, življenje je bilo treba urediti na novo – in tako so tudi staršem ponudili na izbiro nadaljevanje življenja ali v Veliki Pirešici ali Velenju – tu in tam je bilo treba med drugim na novo organizirati šolstvo. Starši so se odločili za Velenje, kjer naj bi oče upraviteljeval osnovni šoli in ob tem počel še vse druge reči, ki so jih od učitelja pričakovali; podobno mati. Dobili smo tovorni vagon, kamor smo natovorili vso svojo kramo (takrat smo bivakirali v Loki pri Zidanem Mostu), in se na Miklavžev večer preselili v Šaleško dolino. Ne bom razlagal, kako še zdaj slišim ‚krampuse' in njihovo rožljanje verig tistega večera; kasneje sem tudi večkrat poslušal žgečkljive pripovedi o bližnejših razmerjih med ‚krampusi' in dekliškimi angelčki ob takšnih priložnostih, ampak takrat je bilo zame res vse novo, neznano, garnirano z velenjsko podgrajsko, trško temo. Tu naj navržem še nekaj stavkov o starših: oba, oče in mati, sta zrasla iz hude revščine. Očetu je umrla mati za špansko gripo med prvo svetovno vojno, njegov oče je potem sam preživljal tri otroke;

bil je zaveden Slovenec in v Celju mu zato ni šlo najboljše; njegov sin, moj oče, je potem končal mariborsko učiteljišče – pogosto le ob skodelici prežgane juhe. Mati se je sicer rodila v ‚dobro stoječi' družini dvornega svetnika, ki pa je zgodaj umrl; živeli so v Klosterneuburgu, je pa pred smrtjo naročil ženi, naj poskrbi, da se bosta obe njuni hčerki izšolali v slovenskih šolah; po vojni je zato res z obema odrinila v Škofjo Loko in tam dve leti živela v vagonu na postaji ter med drugim razprodajala družinsko knjižnico za življenjske stroške (med kasnejšim študijem sem naletel na korespondenco in ustrezna pogajanja z univerzitetnim profesorjem Prijateljem – ona je seveda želela za svoje knjige čim več, on bi dal zanje kar najmanj – v resnici pa je šlo za ‚mojo' morebitno prihodnjo knjižnico, ki je nikoli nisem videl). Od obeh hčera je bila moja mati starejša in je morala zato kar se da hitro do ‚kruha', mlajša – nadarjena matematikarica – je zato lahko študirala – ena prvih – na ljubljanski univerzi. Bila je srčno dober človek, vendar ob svojem času matematični strah in trepet ljubljanskih dijakov. Stara mati, vdova, je žensko družinico preživljala, kot je vedela in znala: s poučevanjem klavirja, ročnih del in podobnega; lahko ji kot meščanski ženski in nekdanji, menda precej obletavani ciril-metodovski učiteljici v Trstu ni bilo. Za povrh je dala nekaj nase, kar naj bi na svoj način menda občutil tudi moj oče (bil ji je – zet – premalo, kot se reče). Vsekakor sta oba, oče in mati, zgledno skrbela za svojo številno družino – vseh pet otrok nas je doštudiralo, in to ni bilo malo. Tako zelo na kratko, čeprav je bil čas tak, da bi se o njem dalo pisati knjige. Zmeraj pravim, da je bila generacija pred nami med najnesrečnejšimi – morali so se pretolči skozi dve svetovni vojni in pri tem skozi čase, ko človeško življenje ni bilo vredno nič ali skoraj nič. Ampak, po starogrško ali starolatinsko: bogovi dajo živeti velike čase samo tistim, ki jim niso pri srcu. Ni mi pa nikoli bilo jasno, s čim so si naši najbližji predniki (in z njimi vred tudi mi) v resnici zaslužili tako krvavo zgodovino. In tako naprej, nabralo bi se za debelo knjigo.

Vseeno pa moram zdajle nekaj spoštljivega spomina nameniti dvema velenjskima možema, ki smo ju doma tudi v najbolj ‚tovariških' časih dosledno imenovali ‚gospoda', to sta bila

vsem starim Velenjčanom znana ‚gospod Mlinšek' in ‚gospod Plaš' – učitelja še iz predvojnih časov. Gospod Mlinšek, oče znanega gozdarja Dušana Mlinška, neupogljiv Slovenec, je skozi vojno pretihotapil trško knjižnico in z njo skoraj celotnega Karla Maya, ob njem pa tudi še kar nekaj napete literarne kriminalistike, kar smo si ob nedeljah dopoldne, ko je imel svojo knjižnico odprto, mulci navdušeno izposojevali. Ob njem sem si nabiral prve nepravoverne literarne izkušnje (dotlej so nam ponujali samo sovjetsko ‚klasiko', *Timur in njegova komanda, Kako se je kalilo jeklo* in podobno). Gospod Mlinšek je bil zelo strog gospod, ki je zahteval pri vračanju izposojenih knjig doslednost, tako da se je dragoceni knjižni fond zgledno ohranjal. Sam pa je po stari šegi raziskoval in tudi popisoval vse, kar je bilo mogoče imenovati domoznanstvo – od naravnega Vilinskega mosta na robu Bevč naprej (mogoče si je tudi poimenovanje ‚Vilinski most' kar sam izmislil). Eden od sošolcev mi je pravil, da je bil njegov oče še v avstrijski vojski Mlinškov ‚pucflek' in kako strog, da je bil do njega; ampak lahko da je šlo za natolcevanja, zato bom o tem molčal. Še bolj zanimiv je bil ‚gospod Plaš', koroški Slovenec iz Žihpolj, ki pa je moral rodno deželico zapustiti po ‚nesrečnem' plebiscitu, ker je vneto agitiral za Jugoslavijo oziroma Slovenijo; prav zato so ga kasneje tudi nacistične okupacijske oblasti pri priči izselile v Srbijo; pri ‚južnih bratih' so ga prekrstili v Miloša (ker je bil pač Mihael) in je prav rad slišal, če ga je tudi zdaj kdo tako poklical. Bil je izjemno slikovit pripovedovalec, z užitkom ga je bilo poslušati, zmeraj malo na šalo in na kosmatost – zelo rad je pripovedoval o grajskem lastniku in bakanalijah, ki jih je s trškimi samci prirejal, kadar se je oglasil iz Gorice, kjer je sicer stalno živel (mislim, da se je pisal Lazarini – če kako drugače, me bo že kdo popravil). Mami, ki ga je sicer zelo cenila, takšni njegovi polkosmati ekskurzi niso bili všeč in nas je ob takšnih priložnostih v skrajnem primeru odposlala iz sobe. Po mojem je bil skrivaj precej nesrečen mož, vendar učitelj v vsem, kar je bil; če je le zavohal kakšno talentirano dušo, se ji je scela posvetil, tako da v Velenju skoraj ni bilo študenta, za katerim ni stal (tak je bil na primer zgodovinar Milan Ževart). Umazani jeziki so sicer radi namigovali, da so

mu bili mladi fantje všeč iz čisto drugih razlogov, ampak so bili v tej zvezi resnično hudo umazani. Ob nedeljah (takrat sobote še niso bile proste) je na prošnjo naše matere učil nemščino naju z bratom in sestro. Za zmeraj mu ostajam hvaležen. Na koncu se je izgubil v brezimnosti, menda je pokopan v Celju z vsem svojim šarmom vred. Dokler je bil v Velenju, pa je živel v mračni in precej zanikrni sobi Majerholdove hiše, kot smo ‚neuradno' imenovali poslopje nekdanje gostilne na koncu trga.

■ ***Mama in oče sta bila učitelja, družina je bila velika, bili ste trije bratje in sestri. Kako ste shajali skozi življenje, saj učiteljske plače niso bile bleščeče, predvojni in medvojni čas pa je bil v takrat dokaj nerazviti državi težaven?***

Umestno vprašanje. Navadili smo se skromnosti. Za ilustracijo: prvo pivo sem popil po diplomi. Kar nekaj tega nas je navadila že vojna, ko smo marsikaj pridelali kar sami – in to ne samo krompirja in morebitne solate ali marmelade, ne samo dveh zajcev in petero kokoši za kakšno jajce in meso; sami smo izdelovali na primer milo. Po vojni smo gospodarili s tako imenovanimi šolskimi njivami, kakršne so po tradiciji pripadale šolam. Tudi stanovanja v šolah za upraviteljevo družino so bila brezplačna. Oče pa je tako in tako zmeraj ponavljal geslo revnih dijakov, da se ničesar od hrane ne zavrže. Za nove obleke so se parale stare, ‚nove' puloverje ali rokavice smo pletli iz starih. Tudi otroci smo ‚štrikali' . In tako naprej. Ko se je povsod gradilo, tudi zasebne hiše, in to kar precej na črno, smo sklenili, da jo bomo tudi mi, večni učiteljski brezdomci. ‚Delovno silo' smo imeli – štiri pare moških rok; cement in apno sta se nekako dobila; in potem smo delali – vsak konec tedna; čeprav sobote takrat še niso bile proste, smo s samokolnicami vozili prod iz Pake – nobenih šolskih izletov oz. ekskurzij; ko nam je dobrosrčen lastnik gozda dal kakšno lubadarsko smreko, smo jo sami podrli in obdelali, da smo prišli do gradbenega lesa. In tako naprej: ker ni bilo še betonskih mešalcev, je vsaka lopata betona šla po desetkrat ali še večkrat v ročno obračanje, vodo smo nosili v vedrih iz Pake. Zidovi, ki smo jih na ta način zgradili, niso bili ravno vzorni in smo jih pač v poznejših fazah popravljali, podrli pa se niso.

V nekem trenutku smo sklenili zgraditi lasten vodnjak, bajalica je pokazala, da je ‚spodaj' voda – in smo kopali; blizu vodnega trenutka pa se nam je pri kakšnih šestih metrih utrgala preperela vrv, da je vedro z ilovico z vso silo lastne teže zgrmelo na dno – kopal sem takrat prav jaz, a imel srečo, da mi reč ni padla na glavo, kajti vedro se je spodaj od lastne teže do polovice zarilo v mokro ilovico in smo ga kar nekaj časa odkopavali. Takrat sem drugič v mladih letih ušel smrti; prvič se mi je to ‚posrečilo' že poleti 1945, ko sem zbolel za vnetjem kostnega mozga in splošno sepso; ‚reševali' so me s posebnim tovornim vagonom, v katerem so me v takratnih kaotičnih razmerah prepeljali v ljubljansko bolnišnico in potem s teto na čelu iz vojaških zalog izvrtali 48 injekcij penicilina (takrat so ga imeli samo za ranjence). Mati je že pripeljala brata in sestri, da bi se poslovili od mene, jaz pa sem doživel v živo tisto, o čemer se včasih bere – kako se je kdo s pol poti v onostranstvo vrnil na ta svet: videl sem svoje otroške sorodnike, kako so molili zame, zelo sem se imel za pomembnega: pred menoj je bil nekakšen predor z mirno in močno svetlobo na koncu, potem pa je vse utonilo v nič in zjutraj sem se zbudil nazaj v ta svet, torej ostal živ.

Ampak kaj pleteničim, o skromnosti bi moral govoriti. Nekaj tega se je dotaknilo tudi našega šolanja: v gimnazijo smo lahko ‚hodili' samo z vožnjo – najprej v Šoštanj, kamor se je dalo tudi peš, če si zamudil vlak, potem v Celje. Tako imenovani vozači smo vstajali precej zgodaj – nekaj let tudi ob pol štirih zjutraj, vračali smo se šele zvečer, ker prej vlaka pač ni bilo, vozni red je bil prirejen za delavce. V Celju smo nekaj časa bili že ob pol šestih zarana, domov pa smo se v najslabšem primeru vrnili tudi šele ob devetih zvečer. Za prehrano smo imeli od doma kakšno hruško ('dobro lojzko' ali ‚mačjo glavo'), dokler so bile, in kos kruha s ‚špehom' – lačni smo bili ves čas, da se je videlo skozi nas. Ampak izšolali smo se pa. Seveda me vežejo na tista leta velikanski kup prijaznih, največkrat šaljivih spominov. Spet bi nastala debela knjiga, če bi skušal zapisati vse. Bili bi blagi in lepi – na primer o skopulji z nogavico in obnovi poučne povestice v tej zvezi. Končni nauk je eden od sošolcev namreč povzel z besedami: ‚Tako se je skopulja nasrala s svojo nogavico', kar je v razredu sprožilo val navdušenja. In podobno. Ampak zdaj že govorim o vsem drugem, samo o skromnosti ne. Težko je bilo; seveda niti ne samo nam; ampak kot vidite, šlo je. Ko ves svet strada, laže stradaš tudi sam.

■ ***V Velenje ste se torej priselili leta 1945, oče je postal ravnatelj takratne osnovne šole, vi pa ste šli najprej v nižjo gimnazijo v Šoštanj in potem na celjsko gimnazijo. V najbolj občutljivem življenjskem obdobju ste torej odraščali v okolju, ki ni bilo industrijsko razvito, premogovništvo je šele stopalo na pot silovitega razvoja, betonskega mesta ni bilo še nikjer. Kako so izgledala ta vaša otroško mladostniška leta v Velenju? Kakšno je bilo v Velenju življenje v štiridesetih in petdesetih letih?***

Takrat sploh ni šlo samo za ‚premogovniško civilizacijo', ko so na primer sleherno jutro vozile proti premogovniku kolone konjskih vpreg iz Savinjske doline, da so naložili po nekaj centov lignita. Še zmeraj je šlo za podaljšanje vojnih časov: Šaleška dolina je le precej blizu slovenski oziroma takrat jugoslovanski severni meji, kamor so kar naprej z Balkana silili ostanki nekda-

njih kvizlinških vojsk; kar nekajkrat se je zgodilo, da so nas sredi noči vzdignili pokonci oddelki JLA, ki so prihajali ‚čistit teren'; na primer od tako imenovane ‚Matjaževe vojske'. Na drugi strani so bile še zelo žive govorice o smrti veterinarja Kodele, ki so ga pokosili z brzostrelko – ko se je od veselja nad ‚svobodo' z družbo napil in provociral bežečo vojaščino; ali o pokončanju skupin ustašev nekje globoko v Kožlju, od koder naj bi potem tekla skozi trg Trebušnica vsa zapacana in smrdljiva od izpiranja gnijočih trupel. To s Trebušnico je zame sploh bilo zmeraj posebno poglavje: ime po mojem prepričanju namreč nikakor ni povezano s trebušnostjo, kot velja v precej širokem prepričanju, temveč je tesno povezano s prastarim obrednim žrtvovanjem – ‚trebu tvoriti' je namreč v nekdanjih časih pomenilo po pogansko žrtvovati bogovom ali bogve komu – lahko da so nekdanji prebivalci tod poganstvo v tej obliki dolgo skrivali v nedrjih Kožlja in potem vodo, ki je od ondod pritekla, imenovali po tam skriti poganski dejavnosti. No, kakorkoli že, potoček je v vsej svoji odurnosti izpod Kožlja preko nekdanje Golove žage od nekdaj pritekal v trg. Torej: ni šlo le za premogovništvo in beton – dolina je živela varno in malce arhaično spravljena med različnimi hribovji, malo so jo že prej sicer načeli z železnico in industrijo, tudi z elektrarno, Vošnjaki in še kdo, kaj zelo pa niti ne. Še svež spomin je bil takrat tudi na ‚štirinajsto' (divizijo) in šoštanjskega pesnika Kajuha; ta ali oni je celo vedel, da je bil Šoštanj med vojno prvo osvobojeno mesto na Slovenskem. Osebno se me je takrat precej dotaknil ‚mladinski roman' *Beli dvor* Gustava Šiliha z neprikrito šaleško geografijo, celo prepoznavnimi ilustracijami in mladostniško navdušujočo zgodbo, utemeljeno na čistem poštenju, uspešnosti in podobnem. Na tihem mi je bilo zelo všeč, da je bil eden izmed mojih takratnih sošolcev iz Stare vasi – Ciril Novinšek, prijazen poštenjak – celo bližnji Šilihov sorodnik. Kaj več o tem, kakšno je bilo sicer življenje takrat v Velenju, pa bo moral povedati kdo drug; jaz sem bil takrat še zmeraj precej betežen rekonvalescent, ki se je trudil hoditi, kaj dosti več pa ne.

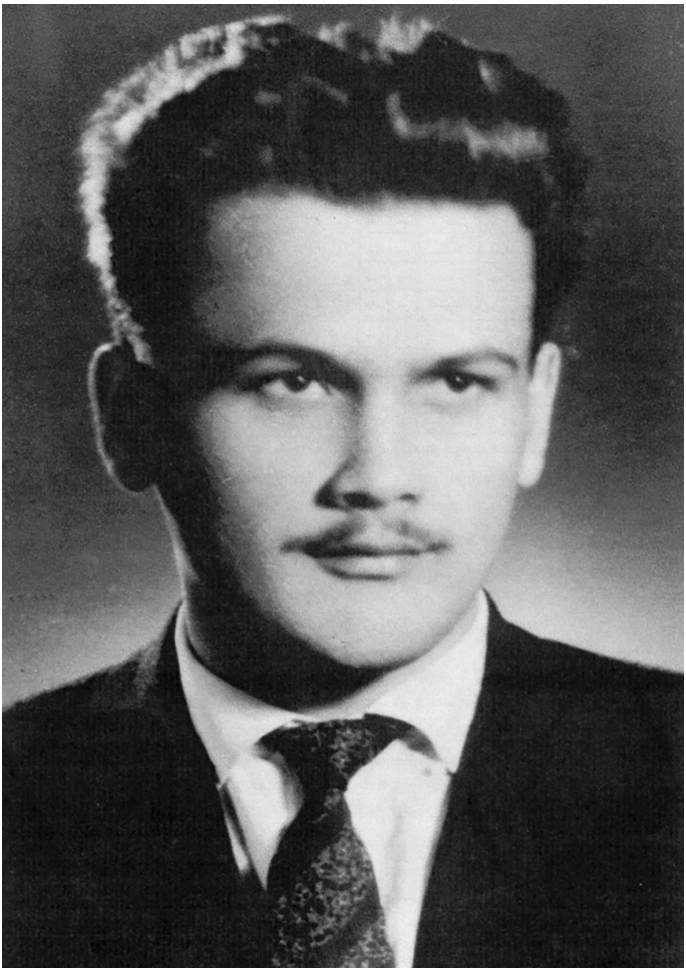

Med študijem ste se od Velenja bržčas kar oddaljili, saj takrat verjetno ni bilo niti možnosti, da bi dom obiskali vsako soboto in nedeljo, pa tudi študij je najbrž zahteval precej časa. Koliko ste Velenje še čutili kot svoj dom, v Ljubljani ste sklepali nova poznanstva, veliko Velenjčanov najbrž tam ni bilo …?

Malo je bilo tako, malo pa tudi ne. Še dolgo potem sem izkoristil vsako priložnost za vračanje ‚domov', v Velenje. Poleti

me je vabilo Škalsko jezero, ki je bilo dolga leta središče velenjskega turizma, za nas seveda plavanja; podrli so nekdanje naprave za odpravo jezera, ‚švemunga' po ljudsko, je bila zanikrna baraka blizu tam, kjer je potem bilo kopališče na Škalskem jezeru, v njej naj bi bila črpalka, ki naj bi zgoraj v hribu izpirala blato in ga odlagala v jezeru, da bi ga postopoma zasuli. V bližnjem gozdiču so postavili nekakšne počitniške hišice za morebitne goste; iz desk so zbili kopališki bazen s skakalnim stolpom, postavili restavracijo – in res je stvar oživela. Seveda so prihajali tudi pijanci in vsake toliko si je kdo od njih izbral bazen za bližnjico v ne-življenje. Spodaj se je zapičil v mulj; ko se je od razpadnih plinov truplo napihnilo, pa ga je vrglo kvišku, da je ‚skočilo' iz vode kot kak živ igralec vaterpola, da smo jo ob tem vsi na vso moč ucvrli iz vode, saj tudi dišal ni najlepše. Spomladi pa je jezero sploh precej samevalo, čeprav je bilo večkrat že prvega maja kopalno sprejemljivo. V letih prej pa smo lahko kar nekaj časa gledali zvonik škalske cerkve, kako je vztrajal postrani, kot da bi ga sezidali v Pizi in ne v starodavnih Škalah, menda eni od troje starodavnih prafar na Slovenskem; ni in ni se hotel podreti; tisti, ki so šli iz firbca bliže, so veliko vedeli tudi o človeških ostankih, ki so se prikazovali iz zemljiških ugrezov in prelomov na pokopališču. Nič lepega torej, le da je priložnostna riviera bila zelo daleč od najhujšega. Kak zračni kilometer. Na Velenje me je končno vezala tudi stara druščina knapovskih mulcev, s katerimi smo nabijali žogo. Od športov je takrat kaj veljal le nogomet, ki so ga ‚uradno' igrali na igrišču zraven železniške postaje; tja smo se hodili ob nedeljah dret in spodbujat Viktorja (mislim, da se je pisal Legvart) – ta je bil namreč zmeraj nekaj korakov počasnejši od drugih igralcev, zato pa zmeraj ob pravem času na pravem mestu za zabijanje golov.

Nam pa se je vseeno zdelo zmeraj bolj neumno, da kaj velja samo ‚fusbal', tako da smo se na poletje 1952 odločili za uvedbo rokometa. Ta je namreč vmes obnorel Celjane, kjer je preživljal vojno ujetništvo neki Fritz Knoefler iz vzhodne Nemčije; žogo je zmogel vreči z domala topovsko močjo – v vodoravni črti je iz njegove roke letela tudi trideset metrov daleč in Celjani so takrat z njim na čelu postali državni prvaki, nabrisali so

beograjsko Crveno zvezdo in zagrebški Dinamo – pravzaprav je tekmece premagal Knoefler – dokler se v Beogradu niso spomnili, da izidi ne veljajo, ker Knoefler ni jugoslovanski državljan, temveč kot nemški vojak še malo prej jugoslovanski sovražnik številka ena. Celjanom so pri priči odvzeli prvenstvo, v mestu pa s tem po tihem zasejali prvi nacionalizem. No, za nas, vozaške dijake, pa je že postal legenda, ki jo je treba posnemati. Izvedeli smo, da v Ljubljani obstaja republiško rokometno vodstvo, in sklenili smo, da z njimi navežemo stik – to smo storili iz nič, brez enega samega dinarja takratne valute. Pregledali smo svoje vrste in odkrili tri stare bicikle, z njimi smo trije pooblaščeni odposlanci odrinili v prestolnico – še po zvečine makadamski cesti; prespali smo pri najini (Lukanc, brat Marko in moja malenkost) ljubi teti; na mladi rokometni zvezi, ki je štela dve osebi, so nas z zadovoljstvom sprejeli in nam vse sorte obljubili; dobili smo tudi dve mehurjasti žogi – in z njima že naslednjega dne začeli osvajati rokometne osnove – kot smo pač vedeli in znali. Instruktorja so nam obljubili za kakšen mesec pozneje. Takrat se je igral še tako imenovani ‚veliki rokomet', skrajno naporna in neatraktivna igra, nekakšna kopija nogometa, tudi igral se je še na nogometnem igrišču. Za začetek so nam priskrbeli celo nasprotnika, ki nas je seveda kot začetnike namlatil po dolgem in počez – to je bilo avgusta tistega leta. Takrat se je torej tudi začel igrati rokomet v Šaleški dolini, nekaj let pred Šoštanjem, kot se po navadi trdi. V Šoštanj ga je menda čez nekaj let prinesel moj nekdanji učitelj telovadbe Jarnović (ki pa ob naših začetkih ni še najbrž niti vedel zanj.) Nato se je kmalu pojavil veliko privlačnejši mali rokomet, pač njegova današnja oblika, vendar z nekaterimi drugačnimi pravili; tako na primer se je smelo držati žogo v nedogled. To pravim zato, ker smo eno prvih uspešnih iger odigrali na ta način: z mariborskim Poletom smo uspeli igrati neodločeno, ne da bi enkrat samkrat vrgli žogo na njihov gol. V spominu imam, da me je zelo imelo da bi storil kaj takega, pa so mi z glasnim kričanjem vsi soigralci odsvetovali – če namreč ne bi dosegel gola, bi Mariborčani dobili žogo in nas brez vsakršnega dvoma nabrisali. Kakšne začetnike smo le malo kasneje z veseljem spravljali ob veselje do rokometa z množicami zadetkov, če se je le dalo, pa tudi tako, da smo v kakšnega prezaupljivega

gledalca, ki je stal preblizu vrat, vrgli žogo z vso močjo, da se je revež po možnosti zvrnil, mi pa smo se režali. Vse drugo smo počeli skrajno skromno: eden sam med nami je služil denar in ta nam je kupoval po tekmah sifon, da smo gasili žejo. Za več ni imel. To je trajalo dve, tri leta, potem pa smo se razšli; prišla je nova generacija, od ‚starih' sem vztrajal le še jaz; mislim, da ne pretiravam v svoji pomembnosti (ki seveda to ni bila). Skoraj za slovo so nas v imenu ‚bratstvaijedinstva' povabili v Smederovo – takrat iz vsake republike po eno moštvo – imeli so nekakšen praznik. Ko smo pod večer prispeli tja, so ga ravno hrupno proslavljali in mi smo se – sestradani in žejni – z vso močjo in pripadnostjo dogodkov udeležili. Vztrajali smo pozno v noč in naslednjega dne temu primerno igrali, tako da je pol Smedereva skandiralo v našo podporo (poznali so nas že): Ej, Slovenac, bolje pevaš nego igraš!

Takšna je bila moja zadnja udeležba v velenjski mladosti – enkrat se končajo tudi najlepše reči. Moral sem k vojakom, še prej najti lesen kovček in se posloviti; malo prej mi je umrla do smrti zgarana mati, tako da sem bil precej na tleh; potem pa sem odšel na dolgo potovanje v Bileću, tam so mi že prvi dan ukradli puško, še prej pa so me registrirali za ‚polpismenega', češ da ne obvladam cirilice. Skratka – vse skupaj se mi je kot ‚polpismenemu' profesorju uprlo in sem storil vse, da so me iz Bileće preselili. Tako sem prišel v Nikšić in od tam v Titograd, današnjo Podgorico. Tam se nas je nabralo nekaj Slovencev, od spominov iz tistega časa mi vztraja predvsem dogajanje ob nedeljah – že prej smo si namreč na ta dan v tednu kupili vsak svojo steklenico pijače in z njo obiskali ‚bioskop' (v lokalih je bilo predrago) in tam med predstavo posodo izpraznili. Pijačo smo pri tem skrivali pod ‚šineli', precej debelimi plašči – dokler se ni nekomu od nas pregrela in jo je razneslo. V dvorani, ki je pri tem v hipu zasmrdela po beznici, je bilo kar nekaj oficirskega kadra in zelo smo se bali, da nas bodo razkrinkali; vendar se je vse srečno končalo. Smo pa poslej raje hodili v upokojenski klub, kjer je bila pijača za odbiti davek cenejša. Tu smo kot nostalgične in razseljene duše pisali pozdrave različnim osebam v Ljubljano; prav takrat je na primer kot pesnik zaslovel Dane Zajc – s pesniško zbirko, ki je nosila naslov Požgana trava. Torej smo mu

poslali poslanico: *Lep pozdrav/ s požganih trav!* Pa še ustrezalo je – vse naokrog je bilo požgano od suše. Se mi je pa ob navalu navdušenja zdelo besedilo preskromno in sem v svojem imenu dodal: *Kjer zajci brez bolesti/ nimajo kaj jesti.* Slovnično ni prav neoporečno, se pa za to ni živ krst zmenil. In tako naprej.

Z Velenjem tako ali drugače živite od svojega desetega leta. Najprej ste ga doživljali kot otrok in mladostnik, potem ste se vračali kot študent in sin, v sredini šestdesetih so z vami prihajali že žena Andreja in sinova. S Šaleško dolino ste imeli stike kot literarni strokovnjak, pa seveda tudi kot politik, ne nazadnje ste pogosto sprejeli povabilo za obisk tudi po tem, ko ste se že upokojili. Nekako ste osebno poznali že skoraj vse pomembnejše politike v Šaleški dolini. Torej Velenje dobro poznate. Kako vidite njegov dosedanji razvoj – v času od izjemno sposobnega in daljnovidnega Nestla Žganka pa do, recimo, pokojnega župana Bojana Kontiča. Velenjčani smo od nekdaj sloveli kot ambiciozni, mogoče malo svojeglavi, a sposobni ljudje, ki se nismo ustrašili nobene prepreke. Moderno in uspešno mlado mesto, pisan skupek strpnih ljudi številnih narodnosti. Kaj menite, kakšna usoda čaka Velenje – premogovnik in elektrarna bosta zaprla vrata, kovinsko predelovalna industrija je odvisna od lastnikov …?

V Velenju sem od blizu spoznal vrsto izjemnih osebnosti; sam bi ob te, ki ste jih našteli, vsekakor dodal tudi še dolgoletnega župana Srečka Meha in še koga. Brez njih Velenje ne bi bilo takšno, kot je. Mesto je raslo bujno in treba mu je bilo kar naprej dodajati kakšne ščepce zaviralne modrosti, ne da bi s tem kakorkoli utrpela moč energije, ki je ta razvoj poganjala.

Ko ste v Velenju pomagali pri gradnji vaše družinske hiše na Tavčarjevi ulici, ste se odločili, da boste študirali gradbeništvo, a se le po naključju in na srečo to ni zgodilo. Pristali ste na študiju slavistike in ga tudi uspešno končali. Vaša kariera se je bliskovito razvijala, v začetku šestdesetih ste začeli kot asistent na ljubljanski filozofski fakulteti, leta 1970 doktorirali, šli čez vse stopnje predavateljskih nazivov in leta 1977 postali dekan filozofske fakultete. Katere teme so vas kot slovenista, predavatelja, literarnega zgodovinarja najbolj pritegnile?

Zelo dobro ste informirani, le da nisem bil vsega sam ‚kriv'. Ves tisti čas je bil še zmeraj precej turbulenten; v družbi so na marsikaterem področju še zmeraj iz vojne zevale precejšnje luknje; treba jih je bilo zapolniti ali celo na novih nogah zgraditi tisto, kar bi moralo tam stati. Tako je bilo tudi s slovensko literarno zgodovino; leta 1950 je umrl njen dotedanji, še ustanovitveni predstojnik France Kidrič (njegov sin Boris je bil za povrh predsednik prve slovenske vlade; drugega utemeljitelja dr. Ivana Prijatelja je pobralo že precej prej) in potem so krpali predavateljski kader, kot so vedeli in znali – s še obstoječimi poznavalci. Od novih, mlajših, je bil najbolj prodoren nedavno preminuli Boris Paternu, med mlajšimi sem bil pač tudi jaz. Nato se je oblasti zameril Paternujev vrstnik France Bernik, mnogo kasnejši predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti, tako da so ga odstavili na Slovensko matico – to je pač takrat tako šlo – in ‚na sveže' vpoklicali odlično strokovnjakinjo Marjo Boršnikovo. Jaz sem takrat služil obvezni vojaški rok in v vojsko me je gospa vprašala, ali bi prišel na literarno zgodovino za asistenta. Reč me je toliko zanimala in toliko sem štrebarja, da sem se takoj dal pregovoriti. Pri priči sem začel izdelovati doktorat o ‚noveli v literarni teoriji' in se po prihodu iz vojske

zaposlil na ljubljanski filozofski fakulteti. Razmeroma kmalu je tudi napočil trenutek, ko je morala slavistika dati fakulteti dekana, pa to zaradi mizernega stanja financ in vsega drugega nihče ni hotel biti. Bil sem toliko mlad in neumen, da so me pregovorili in me povzdignili v dekana, kar mi je bilo seveda neizmerno všeč (dekan je poimenovalno nekaj takega kot desetar v vojski). Potem se je pač na ta način nadaljevalo; ustanovili smo mednarodno poletno šolo slovenskega jezika, literature in kulture, še prej seveda po nemajhnih naporih izdatno ‚popravili' plače na faksu, kar so seveda hitro vsi pozabili, in tako naprej, skratka: zgodbe, ki ste jo našteli, res nisem bil (čisto) sam kriv. Če koga zanimajo vprašanja, ki so mi v literarni vedi najljubša, pa moram seveda hitro odvrniti: literarna teorija, ki je bila dotlej precej zanemarjena (napisal sem priročnik, ki je bil nekajkrat ponatisnjen); blizu mi je zmeraj bilo tudi vse, kar je v literaturi sproti nastajalo – za začetek sem kolegom predlagal evidenco in pretres slovenske literature po vojni (1945–1965) – iz tega je nastal projekt, ki ga je vodil najstarejši in najizkušenejši, pa tudi najbolj razgledani med nami – Boris Paternu. Zadeva je pravzaprav zrasla iz duha časa, to je iz odpora do tako imenovanega ‚pozitivizma' v stroki, pravzaprav zbirateljstva vseh mogočih dejstev – po načelu *maximum in minimo* – največ tiči v najmanjšem. To je bila metoda, ki je dotlej prevladovala v ustoličeni literarni zgodovini pri nas, ki pa je sama po sebi zapirala pogled na resnične literarne vrednosti literarnih besedil. Rad imam bukovniški tip avtorja, kakršnega je predstavljal Prešernov sodobnik Jurij Vodovnik s Pohorja – s filozofijo, ob kateri, če jo premislimo, lahko samo strmimo. Vodovnik je hodil po svetu, oprtan s košem brez dna, in je s tem sporočal isto kot Prešeren, le da na čisto drugačen način: *grabte dnarje vkup gotove*. Na tihem je bil tak tudi Janez Svetokriški in še ta ali oni, ki so obveljali za čudake. Zelo na kratko: privlači me vse, kar je drugačno; nič ni slabšega kot kar naprej po šolsko ponavljati eno in isto.

■ ***Seveda ne moreva mimo Jezikovnega razsodišča, ki ste ga ustanovili vi in v njem zbrali nekaj ljudi, ki se sicer v vsakdanu niso najbolj lepo gledali, kot člani razsodišča pa ste***

delovali zelo uglašeno in kar močno vplivali na javno rabo jezika. Pred kratkim je v lokalnem časopisu blestel velik naslov ‚Sipotehu platinasti certifikat bonitetne odličnosti'. Ali so sedaj jezikoslovci bolj popustljivi do sprememb in vdora ne samo tujk, ampak tudi slengov ali lokalizmov v splošni pogovorni jezik, kar lahko sčasoma pomeni tudi vdor v knjižni jezik. Jaz se recimo ne spomnim, da bi nekoč, razen morda Mariborčani, uporabljali besedne zveze ‚ne rabiš mi razlagati'.

To je posebna zgodba; mislim na jezikovno razsodišče. Pri Glavnem odboru nekdanje republiške SZDL (Socialistične zveze delovnega ljudstva) je delovala tudi *sekcija za javno rabo slovenščine,* vodil jo je pisatelj Beno Zupančič. Ta pa je na smrt zbolel; domala na smrtni postelji me je prosil, da bi ga nasledil. Malo sem se bal, ampak sem sprejel; lahko si predstavljate, zakaj. Zupančič se je res kmalu poslovil, jaz pa sem moral premisliti, kaj in kako. V javnosti je delovalo kar nekaj jezikovnih svetovalcev; za strokovnost je bilo poskrbljeno, le da se ni živ krst ravnal po teh nasvetih. Bilo je jasno, da zato ne, ker teh nasvetov ni spremljala moralna uglasitev; zato sem prišel do zaključka, da mora jezikovne nasvete spremljati takšna ali drugačna moralna zaveza; tako smo postopoma prišli do ‚jezikovnega razsodišča'; prosil sem za sodelovanje nekaj javnih ‚jezikovnikov' – med seboj se resda niso zmeraj najbolje razumeli, ko pa so videli, kako se odziva javnost, ko so začeli jezikovni predlogi deževati z vseh strani in se je v njih zmeraj bolj odražalo/izražalo stanje javne zavesti, in to o različnih, ne le jezikovnih rečeh, so postali dobesedno zgledni sodelavci. Postali smo celo popularni in smo morali že po pol leta sklicati javno zborovanje v Cankarjevem domu, kjer je bilo zelo burno, da se je celo ‚politika', ki ji je bilo naše početje po tihem sicer všeč, ustrašila in nas z ustrezno zahvalo razpustila – ‚velikosrbstvo' je bilo pač na pohodu –; na intervju z menoj je prišel v Ljubljano celo kasnejši Miloševićev minister za informiranje. Skratka: jezik je bil takrat zgoščena politika in je zato bila sleherna jezikovna odločitev – pred njo pa že stališče – precej več kot le jezik. Naj za ponazoritev povem, da so pred naš ‚jezikovni' forum prihajala celo vprašanja s sestankov hišnih svetov; o zahtevah, da je treba tudi preklinjati

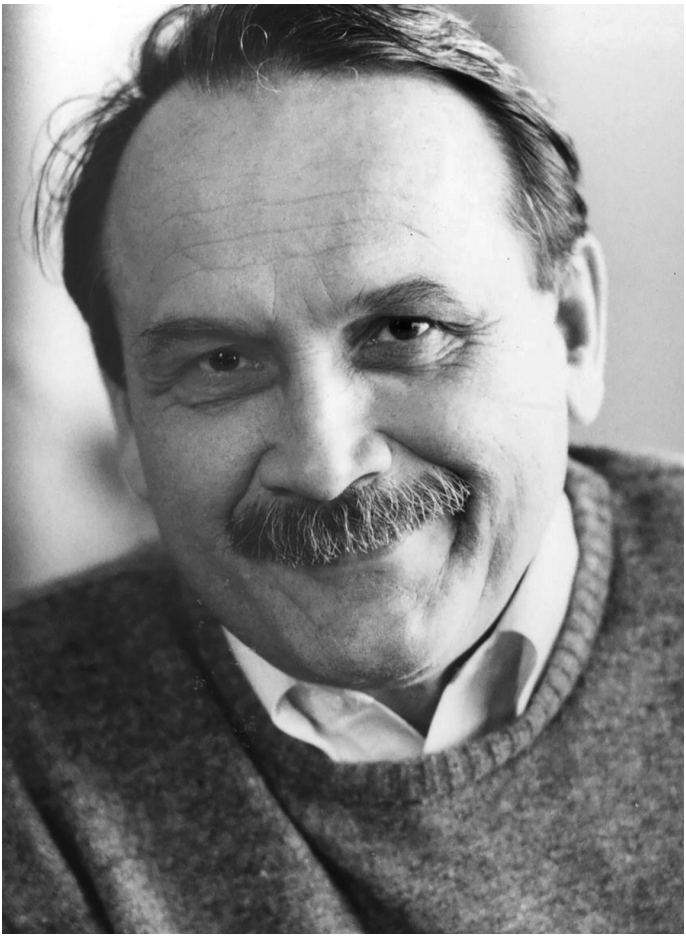

v dovolj čisti slovenščini, ne govorim. Kar nekajkrat je v Ljubljani celo kar na ulicah letal za menoj provokator – ne kdorkoli, temveč vrhunski intelektualec, seveda Neslovenec – in mi grozil z različnimi sodišči. Hočem reči, da nekdanjega ‚jezikovnega razsodišča' ni mogoče gledati in razumeti brez vsega takšnega in podobnega ‚orkestra'. Dandanes najbrž jezikovnih vprašanj ni mogoče v nobenem primeru reševati s čim podobnim ‚jezikovnemu razsodišču', režali bi se nam.

■ ***Vaša lepa, klena slovenščina v javnih nastopih, prijetna barva glasu in njegova melodija ne dajo slutiti, da bi se kdaj razjezili. Pa verjetno se. Kakšen je takrat vaš jezik? S katerimi kletvicami se pridušate?***

Hvala za komplimente; ne bodite hudi, ampak niso potrebni. Če se razjezim, se poskušam zadržati, če le zmorem. Če pa ne gre, uporabljam seveda grde besede, z lepimi se v jezi ne pride daleč. Težava je, da imamo Slovenci uporabnih grdih besed zelo malo – smo jih sproti čistili iz svojega jezika. Ali pa jim spreminjali pomen. Kdo pravi na primer, da je znamenita trboveljska ‚mat kurja' zmeraj zares bila ‚kurja' – kaj pa, če izvirno ni bila tisto, čemur bi v ‚lepi'/dostojni slovenščini rekli ‚pocestnica'? Ali, recimo, ‚lahkoživka'? Tako kot skoraj ne rabimo več besede ‚scati', ker se nam zdi nedostojna, in vsi ‚lulamo', tudi živali. Potem pa zaradi ustreznega pomanjkanja odpiramo vrata ustreznim ‚balkanizmom', ki se nam zdijo mnogo bolj udarni in za preklinjanje primernejši.

■ ***Pedagoško in raziskovalno delo je le en del vašega delovanja v literaturi, drugi, nič manj pomemben del, pa je literarno ustvarjanje. Začelo se je z radijskimi igrami, pa drame, monodrame, eseji, romani … Kaj sem še izpustil?! Zelo osebna in pri bralcih izjemno priljubljena sta romana S prijatelji pod macesni in Sveti Lenart, vrtnice in gamsov skret. V prvem pripovedujete o svojih hribolazniških dogodkih. Mimogrede, za planinarjenje ste se menda navdušili leta 1946 po izletu na bližnjo Uršljo goro. Drugi roman pa je vaša literarizirana pripoved o strasti do gojenja vrtnic, obiskovanja gora in dela v politiki. V prvem romanu ste zapisali, da vsakega pravega hribolazca krasi, ‚da ne rine za vsako ceno kamorsižebodi, marveč da se modro obrne, če postane stvar negotova, da se mu sploh ne zdi škoda ne časa ne naporov za varno vrnitev.' Vaša umirjena, skorajda blaga pojava da misliti, da ste se tega načela trdno držali ne samo v gorah, ampak tudi pri vsakdanjem življenju, delu, v politiki …***

Res je, imate zelo prav! Neki mladi in učeni gospod mi je še ne tako dolgo tega povedal, da se na literaturo kaj prida

ne razumem, ker je vse, kar zapišem, preveč razumljivo; da pač literarna veda ni enostavna reč za preproste ljudi. Potem pa pišejo kolobocije, ki jih niti sami dobro ne razumejo, in je zanje veda o literaturi pač nekaj primerno posvečenega in zaklenjenega v filozofske šifre. Seveda jim takšnega pojmovanja živ krst ne brani, naj ga le prakticirajo in se v tem občudujejo, jaz pa se jim pač ne bom priključil. Seveda to ne pomeni, da občudujem in priznavam le šolsko preprosto ‚obnavljanje' ‚vsebin'; tisto je tudi žalosten larifari in nič kaj dosti več – pač za ljudi brez domišljije. Literatura kot umetnost ponuja na vsakem koraku ničkoliko razumevanja življenja, pač s svojimi sredstvi in na svoj način. Tako kot komponist šifrira svoja glasbena občutja v notni zapis, počne besedni umetnik z jezikovnim gradivom; in tako kot glasbo dešifrira (vsaj poskuša) muzikolog, počne to z besedno kompozicijo literarni raziskovalec (vsaj poskuša). In tako literatura ne ponuja možnosti razlage ali – recimo – podoživetja – le razčlenjevalskemu interpretu, temveč vsakomur, ki se zmore vključiti v njeno sporočilnost, pač na različnih ravneh. Kdo pravi, na primer, da ob literarnem besedilu ni zanimivo vse tisto, kar se je v trenutkih nastajanja umetnine dogajalo v njegovem duhovnem očetu, umetniku? Kjer pa ni ravnih in preprostih ploskev, ni enostavnih filozofskih, še manj kvazi filozofskih enačb. Naj je kup gnoja pod petelini, ki pojejo, še tako velik. In tako so me zanimali Trubar, Levstik, Prešeren, Smole in še kdo tudi na način, kot ga noben čistokrvni raziskovalec-vedež ne bo mogel nikoli priznati. Ker pač ostaja v domeni domnev in zelo osebnih avtorjevih pogledov. In če na koncu koncev vse to preskočim, obstanem pred enim svojih življenjskih načel: ne soli pameti vsem naokrog, četudi si prepričan, da drugače ne gre – raje skušaj storiti, kakor misliš, da bi moralo biti. Tu tiči tudi vir vsega mogočega, kar sem v življenju počel in da sem sploh počel – od križanja vrtnic do politike, od razlaganja literature do vsega drugega. Zdaj sem zasopel.

In zdaj k obema knjigama, ki ju omenjate: seveda nista romana, vsaj v klasičnem smislu ne, prej bi ju označil kot mozaična, avtobiografska eseja. Ja, res je, zelo rad se pogovarjam o hribih in kje vse sem bil. Vendar naj kar povem, da vse skupaj ni nič posebnega, nič junaškega. Saj sem bil ničkolikokrat na Tri-

glavu, oblezel sem množico slovenskih hribov, vsakega tretjega novembra sem bil nekaj let zaporedoma na Škrlatici, o Kumu ne govorim, in res je, da mi ostaja Uršlja gora/Plešivec prej in slej kot pojem enega najlepših vrhov, še posebej z razgledom – na njem sem bil že leta 1946, pravzaprav ‚smo bili' (s starši in velenjskimi šolarji, zvečer smo zamudili zadnji vlak, železnica do Velenja je bila takrat še ‚živa', so nam pa z rudnika poslali kamion, da nas je skozi Hudo luknjo pripeljal domov). Hodil sem z užitkom po Pohorju, odkrival kraške vrhove: Žabnik z odličnim izvirom hladne vode; Nanos z obširnim in zanimivim ozadjem; odkrival sem rastišča različnih rož – od narcis do potonik in perunik, rapontike, drobne, a neverjetno lepe triglavske neboglasnice, sleč na Grohatu, lepi čeveljc na Ljubelju(!) in dolgo vrsto drugih; hodil sem gledat zlatenje macesnov. Mislim, da smo že zelo zgodaj (1947?) s starši in velenjskimi šolarji obiskali Goro Oljko; šli smo čez Podkraj, zadaj, hrib pa se mi ni zdel pretirano impozanten, kljub širnemu razgledu; sem si ga pa zapomnil po svojem kasnejšem kolegu (zdaj se po nepotrebnem ustim, ampak kako pa naj?), akademiku Antonu Bajcu, izjemno ljubeznivem gospodu, ki mi je pravil, da Gora Oljka ni v nikakršnem sorodstvu s svetopisemsko Oljsko goro, kot se po navadi misli, pač pa z narečnim poimenovanjem – ker po velikosti in razgledu zelo odstopa od okolice, so jo ljudje preprosto imenovali ‚vəl'ka gora' (tisti ‚v' so spredaj dvoustnično vokalizirali, vmes se je vrinilo še nekaj samoglasniške redukcije in je nastala /v/əl'ka). Pozneje sem bil nekaj let tudi predsednik Triglavskega narodnega parka, ampak v hribih je bilo lepše biti in hoditi kot pa sedeti na sejah, čeprav so bili tam sami krasni ljudje. Zelo hitro sem od ondod pobegnil, pač pa poslej, če se je le dalo, zginil vsak teden za kakšen dan na to naše vekomaj ‚osvobojeno ozemlje' in blodil po njem do onemoglosti. To so bili moji najlepši dnevi. Sem pa pri tem zagrešil tudi kakšno žalostno in za svoje občutje neprijetno reč: tako sem nasedel ljudem, ki so si hoteli prisvojiti nekdanjo Kocbekovo kočo na Molički planini – eno od dveh prvih slovenskih – ob ‚ljubljanski' Orožnovi v Bohinju – pri gradnji so celo tekmovali – za nekaj dni so na koncu ‚zmagali' ljubljanski ‚Gorenjci'. Otvoritev pa je bila tam in tukaj veličastna, Štajerci so pripeljali gor celo Aškerca. Vlogo

Kocbekove koče je kasneje prevzela Korošica, koča na Molički pa je počasi šla v pozabo (vsaj delno). Zdaj so si jo na tihem poželeli (tako sem zvedel kasneje) novopolitični ‚gorniki', ki pa so se skrili za nekakšno pašno skupnost ali nekaj podobnega. Najprej so obnovili (še Kocbekovo) kapelo slovanskih svetih bratov Cirila in Metoda, ki naj bi po stari šegi varovala zavetišče, potem so navalili na kočo samo, obljubljali njeno splošno odprtost, nepolitičnost in podobno; za bližnjega zaveznika so imeli mojega nekdanjega sošolca na celjski gimnaziji, takrat dekana v Lučah – tako da smo na koncu skupaj odšli do predsednika Planinske zveze Slovenije kot zastopnika formalnega lastnika in ga pregovorili, poštenjaka, da je kočo prepustil v rabo in upravljanje krajevni ‚pašni skupnosti', ali kar je pač bila, za dlje časa. Potem sem vsakih nekaj let hodil gledat, kaj so iz nje in njene okolice naredili: ničesar, kar bi človeka ne jezilo. Nič lepega, nič apolitičnega, nič vseslovenskega, nič planinskega oz. gorniškega. Zelo preprosto se je zdaj narediti neumnega in izjaviti (še enkrat), da se iz napak učimo; to lahko govorim v nedogled, posledice pa ostajajo. Žal! Namesto da bi nad Robanovim kotom zdaj stal spomenik nastajanju organiziranega slovenskega planinstva, stoji še en opomnik našega političnega in človeškega razkola. Res je, da že dolgo ne hodim več tja, ne verjamem pa, da se je med tem časom kaj bistvenega spremenilo – na boljše. Je pa res, da so mi hribi narekovali tudi prve ‚pisateljske popadke'; svojevrsten porodničar pri tem je bil moj sijajni gimnazijski ravnatelj in dolgoletni urednik *Planinskega vestnika* Tine Orel, ki je primerno podpihoval mojo samovšečnost. Bil je tudi boter mojega knjižnega prvenca *S prijatelji pod macesni*, podloženega s pohlevno šodrovsko filozofijo. Saj kakšen plezalski junak res nisem nikoli bil, ni v moji naravi. Tudi na himalajske odprave nisem hodil. Knjiga pa je mogoče prav zato bila še kar uspešna, če se malo poširokoustim.

■ ***Se v vašem literarnem raziskovanju in ustvarjanju pojavljajo tudi kraji in osebe iz vašega ‚velenjskega, šaleškega okolja'? In še nekaj: če vas imamo Velenjčani za svojega in malo pogledamo po statističnih podatkih, potem ste največji velenjski literarni ustvarjalec doslej!***

No, no, nikar s tako veliko žlico! Sem pač, kar sem. Saj so že stari vedeli, da ni vsak, ki kaj kvasi, tudi že klasik. Pa tudi s statistiko ne pridemo pri tem poslu prav daleč. Saj vas je kar nekaj, ki držite besedno Velenje dovolj visoko tudi danes; in vas je človek vesel.

■ ***V politiki ste pravzaprav dosegli vse, kar lahko politik doseže: na začetku šestdesetih let ste bili odbornik v ljubljanskem mestnem svetu, kasneje ste postali član Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije, pa minister za kulturo in celo predsednik države – pravzaprav kot član predsedstva – eden od štirih predsednikov. Da sploh ne omenjam številnih predsedovanj in članstev v neštetih svetih, upravnih odborih ustanov, organov, društev … Imeli ste zavidljivo in varno poklicno kariero, vodilne funkcije na fakulteti, pa vendar ste vstopili v svet politike. Kako to? Radovednost, naključje, želja po vplivu na odločitve …? Ali je tudi slovenska politika kurba?***

Kar lahko ‚dosežeš v politiki', je lahko nekaj, zelo hitro pa tudi nič. Glede tega si nisem (skoraj) nikoli delal zgodb. Čas je bil pač takšen, da je klical k dejanjem; ni bilo mogoče ostajati pri golem govorjenju; treba je bilo biti dejavno zraven. Tako kot so bili med zadnjo veliko vojno mladi fantje Kajuhove generacije v naši dolini. Koliko jih je popadalo? Skoraj vsi! Kar pomeni, da so bili vsi pripravljeni zastaviti za drugačno prihodnost (dodajmo: slovensko) vse, z življenjem vred. Naše končne osamosvojitve, kakršnakoli je že, ne bi bilo, tudi če bi imeli Kučana ali Bučarja in še kakšnega Janšo zraven (čeprav seveda hvalabogu, da smo jih imeli), če ne bi ob njih premogli tudi neštevilnih rodov brezimnih zanesenjakov (v mislih imam sedajle recimo tiste primorske ali katerekoli druge pobce, ki so jih postrelili kot zajce, če so jih našli – ker so med drugo veliko vojno zvesto vzdrževali svoj del kurirskih poti in zvez; in takih je bilo za skoraj ves narod). V pokoj pa se mi v resnici ni mudilo; šel sem, ker je pač tako naneslo. Ne zato, da bi bral, česar še nisem, pa bi bil rad; še manj zato, da bi lahko v miru kaj napisal. Saj veste, koliko stvari se nam v življenju zgodi, pa nastanejo brez naše odločitve; mogoče iz podzavestne želje po svobodi in neomejenosti. Šel sem pač, brez posebnih načrtov; je pa res, da sem

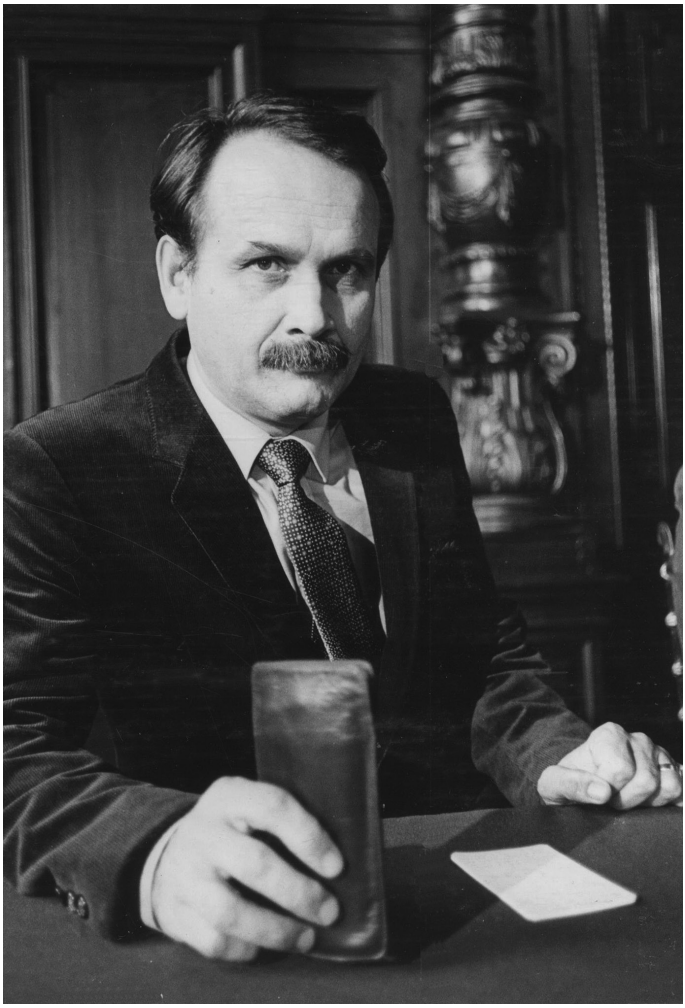

se dotlej do vrha nasitil hrupa tega sveta in sem si zaželel malce miru, kakršnega sem sicer poznal z gorskih travnikov – ko ležeš in gledaš nad seboj vrhove, pravzaprav bilke trav v topli južni sapi. Ampak, kaj nakladam. Šel sem. Zanima vas, ali mislim tudi jaz, da je ‚politika kurba' – ne vem, prav mogoče, da je, ker je predvsem igra moči – me pa na ta način nikoli ni zanimala.

Očitno ste se še razmeroma zelo mladi naveličali pretiranih vsakdanjih obremenitev, saj ste se upokojili še ne stari šestdeset let. Pogodbeno ste sicer še nekaj časa predavali, obdržali ste kar nekaj obveznosti v raznih institucijah, društvih, a pokoj je radodaren s časom. Kljub temu da se, kot pravite, niste upokojili, zato da bi brali in pisali, ste zanesljivo brali veliko, vaša bibliografija pa dokazuje, da ste bili v zadnjih triintridesetih letih posebno aktivni. Kljub spoštljivi starosti bržčas še vedno dosti berete in tudi kaj napišete …

Vaše domneve o tem, kar zdaj počnem, ne upoštevajo bistvenega: da sem star in da ima zdravstvo, javno in zasebno, z menoj zmeraj več veselja, jaz pa zmeraj manj. Ampak, če ga sploh ne bi imel več, se zdajle tudi midva ne bi pogovarjala. Najin pogovor se mi zdi pač še nekakšen preostanek zveze s svetom; mogoče se bo pa koga kaj prijelo. Sem in tja se slišiva z Bojanom Glavačem, ki je še eden redkih Velenjčanov blizu mojih let – in preštevava, koliko nas je še. Izid je vsakokrat bolj zaskrbljujoč. Potem pa vsakokrat enako zaključiva pogovor s ponavljanjem stare modrosti: Pač pot vsega živega. Zakaj bi bili pa Velenjčani izjema? Ali pa – celo – midva?

Sredi šestdesetih, ko ste imeli z ženo Andrejo že sinova Aleša in Primoža, ko ste napredovali v poklicu in pripravljali doktorat, ste začeli gojiti vrtnice. Zakaj? Zaradi spomina na otroštvo, saj se je s tem ukvarjal že vaš oče, ali zaradi potrebe, da se umaknete v nek svet, v katerem je potrebna neskončna potrpežljivost za nezanesljiv uspeh in je obilo časa za razmišljanja? Ali morda zgolj zaradi lepote teh rož? Za ‚ljubiteljskega' žlahtnitelja imate izjemne uspehe.

Droben popravek: starejšemu sinu je ime Andrej, ne Aleš, in je danes uspešen pravnik, vrhovni sodnik. Mlajši je ekolog, opazuje in prešteva ptiče – ni še dolgo tega, odkar so spravili skupaj in izdali razkošen barvni in podrobno razčlenjevalski katalog naših ptic. Pustil je doktorat kemije in univerzitetno kariero (bil je ves čas študija odličnjak). Podobno starejši, nikoli ni bilo z nikomer od njiju niti najmanjših problemov – s tem, da je starejši na tihem ohranjal ljubezen do elektrotehnike, ki

se ji je pa potem študijsko posvetil njegov sin – ta se v očetovo zadovoljstvo specializira iz robotike. Prosim, vzemite vse to kot naštevanje in ne napihovanje – nisem imel in nimam nič zraven. Zanima vas, zakaj sem se začel ukvarjati z vrtnicami. Nekaj res zaradi ‚tradicije' v družini: oče je to počel kot učitelj v hribih – kmečkim fantičem je plačeval po – še pradavno, kraljevsko – krono za ‚divjaka', ki so mu ga prinesli iz hoste in ga je potem on cepil; po pripovedovanju: z mamo sta pretaknila pol dežele v iskanju žlahtnih sort vrtnic, da jih je oče potem cepil. Pred leti sem pod Kumom iskal kakšen tak, njegov, metuzalemski primerek in našel dva na samotni Medvedovi kmetiji; nisem bil sicer čisto prepričan, da sta res njegova, sta pa skoraj razpadala od starosti. No, mene je bolj kot cepljenje zanimalo križanje – to, da izbereš ‚očeta' in ‚mamo', jima vsiliš ljubezensko igro in potem čakaš, kaj bo iz tega nastalo. Po navadi ne nastane nič kaj dobrega; če je sreča mila, pa vseeno kaj. Redko redko kdaj, ampak na to igraš. Loterija na kvadrat. Po tej poti je navsezadnje nastajalo velikansko vrtnično bogastvo. Veselje do hazardiranja in – nekoliko patetično – ustvarjanja novega življenja. Doma so se ob tem pogosto šalili in govorili o mojem ‚spolnem življenju vrtnic'. Z drugimi besedami: hobi pač; malo zahtevnejši, pa vendar. Kakšnih ‚izjemnih uspehov' s tem nisem imel, nekaj pa vseeno.

Matjaž Kmecl je najstarejši otrok Kmeclove družine iz Velenja. Njegovo pot približno poznamo: leta 1962 se je poročil s slavistko Andrejo, s katero danes živita v Črnučah. Imata dva sinova, vnuke in pravnuke. Je slavist, politik, pisatelj, hribolazec, žlahtnitelj vrtnic. In vprašanje, ki bo zanimalo mnoge Velenjčanke in Velenjčane: kakšna usoda pa je doletela ostale Kmeclove otroke, Matjaževi sestri Alenko in Marjetko ter brata Marka in Aleša?

Soproga Andreja, ki jo omenjate, ostaja slejkoprej dobri in poglavitni človek hiše; odločna, uspešna in prijazno zgovorna, kot je bila pred leti urednica pri dveh založbah, Borcu in Prešernovi družbi; še posebej pa jo veseli vse, kar cveti v hiši in okrog nje. Toda sprašujete po mojih bratih in sestrah: moj brat dvojček Marko je žal po materini strani podedoval ‚genetsko

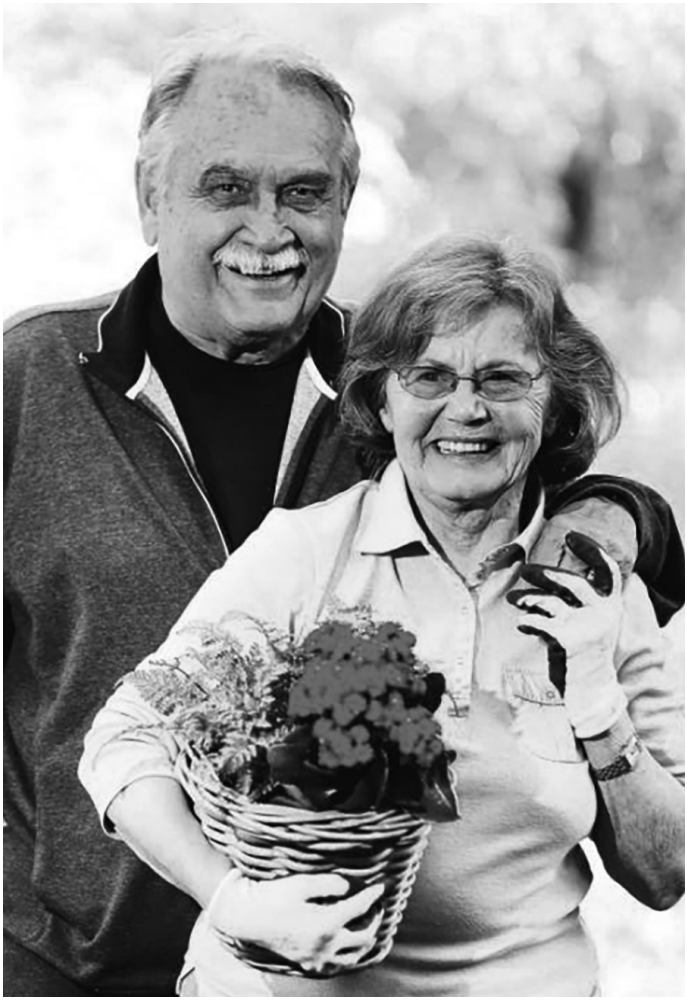

‚napako' v skrajni obliki – amputirali so mu obe nogi. Poprej pa je bil sedemnajst let direktor slovenskega gozdarskega inštituta, nekako vzporedno z Dušanom Mlinškom, ko je bil ta predstojnik gozdarskega oddelka na agronomski fakulteti – takrat je bilo Velenje vsaj po tej personalni logiki dolga leta središče slovenske gozdarske stroke, čeprav to komajda kdo ve; za Dušana Mlinška,

častnega velenjskega občana, še, za Marka Kmecla pa žal ne. Zelo ga je zanimala kulturna stran našega gozdarstva: na institutu je prirejal kulturne večere z razstavami, napisal je monografijo o stoenem gozdarju v sto letih pri nas in podobno. Sestra Alenka je bila letališka hidrometeorologinja, a je že pred nekaj leti umrla. Drugo sestro, Marjetko, učiteljico na šoli za otroke s posebnimi potrebami, je nedolgo tega zadela možganska kap; mlajši brat Aleš, agronom, je pred leti nesrečno končal življenje – za posledicami klopnega meningitisa in potem še hude prometne nesreče. Večkrat me dohiti žalost zaradi vsega tega – slejkoprej ostajam vsaj približno nenačet – med njimi vsaj zaenkrat – od vseh samo jaz, čeprav najstarejši. Narobe svet.

■ ***Imate vnuke, pravnuke. Kakšna usoda čaka njih? Tole je vaša izjava pred sedmim leti: ‚Kakšna zverinskost je v človeku! Pa se nič ne naučimo. Ta planet je obsojen na tragičen konec. Nekaj generacij za nami. Denar poganja svet, naravni viri izginjajo, nafta, voda, zrak … vse bo šlo k vragu. Pa tako lep je ta svet!‘ Je to črnogledost ali zgolj resničnost?***

Seveda jim želim vse dobro, tako kot tudi vsem ‚svojim ljubim Slovencem‘ (prosto po Trubarju). In vsemu človeštvu, ki pa postaja žal zmeraj bolj noro. Za svoje udobje in gospostvo bi pokončalo prav vse, od česar živi. Ne gre le za črnogledost. Po starem bi rekel: Dal bog, da bi šlo samo za črnogledost!

■ ***Nedolgo tega ste dejali, da bi, če bi lahko še enkrat izbirali svojo poklicno pot, bili samo gojitelj vrtnic. Žlahtnjenje vrtnic je seveda zelo lep poklic, ampak, če mi ne zamerite, gospod profesor, žlahtnjenje slovenskega naroda pa je vendarle veliko več kot poklic, je poslanstvo – čeprav hudo naporno in dostikrat brez plodov. Se vam ne zdi?***

Vic je v tem, da moraš podedovati nekaj dobrih njiv, če hočeš preživeti z vrtnicami. In še vsaj malo prodajnega smisla prinesti s seboj na svet. Skoraj bi rekel, da je ‚žlahtnjenje naroda‘, kot pravite, precej patetično, manj zamotano; če se zgodovina dogaja na ‚pravi‘ način. Vendar si ne domišljam, da bi kdaj

koga ‚žlahtnil' (razen vrtnic); in tudi ne, da bi kdaj hotel kaj takega. Z veseljem bi vse to prepustil drugim. In ne bodite hudi.

■ ***Nisem hud, seveda ne. Ampak vendarle mi dovolite, da pogovor zaključim po svoje – z ugotovitvijo, da seme mnogih vaših izgovorjenih in zapisanih besed bogato klije v ljudeh, ki so jih poslušali in slišali ter brali ino prebrali. In če to ni žlahtnjenje, naj me hudič vzame …***

POST SCRIPTUM – MATJAŽ KMECL, IZBRANA BIBLIOGRAFIJA

Iz bibliografije samostojnih knjižnih del – literarna veda in strokovna literatura:

- Slovenska književnost 1945–1965 I (1966);
- Novela v literarni teoriji (1975);
- Od pridige do kriminalke (1975);
- Ta hiša je moja, pa vendar moja ni (1976);
- Mala literarna teorija (1976, več ponatisov);
- Die slowenische Literatur im österreichischen Teil Kärntens (1979);
- Rojstvo slovenskega romana (1981);
- Fran Levstik (Znameniti Slovenci, 1981);
- Fran Levstik (Obrazi, 1981);
- Jezikovno razsodišče (soavtorstvo, 1984);
- Grosse Slowenen in Wien (1987);
- Babji mlin slovenske literarne zgodovine (1996);
- Karel Destovnik - Kajuh (1999);
- Tisoč lest slovenske literature (2004);
- Kratka kulturna zgodovina Slovencev (hkrati prevoda v franc. in angl., 2005);
- Josip Jurčič, pripovednik in dramatik (2009);
- Karel Destovnik Kajuh, Enaindvajset pesmi za enaindvajset let življenja (2012) – idr.

Iz bibliografije samostojnih knjižnih del – leposlovje, esejistika in publicistika:

- Samota velikega teatra (1961);
- Avtomobili (1962);
- Nogometna pravljica (1964);
- Pišem radijsko igro (1966);
- Intervju (1968);
- Lepa Vida ali problem svetega Ožbalta (1977);
- S prijatelji pod macesni (1978, ponatisi);
- Friderik z Veroniko (1980);
- Levstikova smrt (1981);
- Slovenska postna premišljevanja (1987);
- Zakladi Slovenije (1979, ponatisi in prevodi v tuje jezike);
- Bridkost po slovensko (2002);
- Nini (2003);
- Sveti Lenart, vrtnice in Gamsov skret (2008);
- Zakladi Slovenije (novi, 2009; prevodi v različne jezike)
- Rokometna nostalgija Velenje (2012);
- Kako nastane vrtnica (2012) – idr.